

تأملی بر کنوانسیون لانزاروته شورای اروپا در خصوص حمایت از کودکان در برابر استثمار و سوء استفاده جنسی

مه‌ریار داشاب^۱

دریافت: ۱۳۹۶/۹/۲۸ - پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۲۶

چکیده

در چند دهه اخیر، مقابله با استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان مورد توجه سازمان‌های بین‌المللی قرار گرفته است و در کنوانسیون حقوق کودک و پروتکل اختیاری آن در خصوص خرید و فروش، فحشا و پورنوگرافی کودکان بر لزوم اتخاذ اقدامات مقتضی توسط دولت‌ها از جمله اقدامات تقنینی برای مقابله با اشکال مختلف آن تأکید شده است. سازمان شورای اروپا با توجه به افزایش روزافزون موارد استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان، کنوانسیون لانزاروته را در ارتباط با حمایت از کودکان در برابر استثمار و سوء استفاده جنسی در تاریخ ۲۵ می ۲۰۰۷ به تصویب رسانده است. با وجود اینکه این اقدام شورای اروپا از باب هنجارسازی نقد شده است؛ اما تصویب این سند به ایجاد هنجارهای جدیدی در این حوزه منجر شد که در مقایسه با نُرم‌های حقوقی پیشین، نوآورانه تلقی می‌شود. در این مقاله سعی شده است ضمن بررسی برخی از قواعد نوآورانه این کنوانسیون، نقاط قوت و ضعف این قواعد نیز روشن شوند. همچنین قواعدی بررسی شده‌اند که نشانگر رویکرد جدید این سازمان در خصوص حمایت از کودکان است؛ رویکردی که به موازات جرم‌نگاری و سایر اقدامات حقوقی و قضایی، بر لزوم حمایت از کودکان قربانی و اتخاذ اقدامات پیشگیرانه و آموزشی توسط دولت‌ها تأکید می‌کند.

واژگان کلیدی: کنوانسیون لانزاروته، استثمار جنسی، سوء استفاده جنسی، شورای اروپا، حمایت از کودکان.

مقدمه

استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان بدون تردید بدترین و نامیمون‌ترین شکل خشونت علیه کودکان محسوب می‌شود و آسیب‌های جسمی و روانی متعدد جبران‌ناپذیری را به کودکان قربانی، به‌ویژه بنیان‌های شخصیت آن‌ها، تحمیل می‌کند. این پدیده فطرت و وجدان بشر را خدشه‌دار نموده و به مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی جوامع بشری صدمه وارد می‌کند. متأسفانه، در حالی که حتی باور و پذیرش این واقعیت مخوف برای اکثریت افراد دشوار است، آمارهای سازمان‌های بین‌المللی دولتی یا غیردولتی فعال در امور کودکان بر گسترش و گسترده‌گی این اعمال در سطوح بین‌المللی و ملی دلالت می‌کنند و گاهی رسانه‌های کشورهای مختلف، از جمله ایران، مواردی را در این رابطه فاش و منعکس می‌کنند.

باید این نکته را در نظر داشت که سازمان‌های بین‌المللی دولتی، در مقام تابعان فعال حقوق بین‌الملل، از سه دهه پیش سعی کرده‌اند به اغماض خود پایان دهند و از یک طرف با قاعده‌سازی و ایجاد هنجارهای بین‌المللی از طریق تصویب کنوانسیون‌های بین‌المللی و از طرف دیگر، با اطلاع‌رسانی و برگزاری کنفرانس‌های بین‌المللی، دولت‌ها و جوامع مدنی را به مبارزه با استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان تشویق کنند. این فرآیند با تصویب کنوانسیون حقوق کودک توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ ۲۰ نوامبر ۱۹۸۹ (۲۹ آبان‌ماه ۱۳۶۸) آغاز شد و با برگزاری اولین کنفرانس بین‌المللی در خصوص مبارزه با استثمار جنسی تجاری کودکان در استکهلم سوئد در تاریخ ۲۷ الی ۳۱ اوت ۱۹۹۶ ادامه یافت.^۱

در این کنفرانس بین‌المللی، شرکت‌کنندگان اعم از دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی دولتی و

۱. در پایان این کنفرانس بین‌المللی اعلامیه‌ای موسوم به «اعلامیه استکهلم» به تصویب رسید و بر اساس این سند، دولت‌ها اهداف و خط‌مشی‌های مشترکی برای مبارزه با استثمار جنسی - تجاری کودکان تعیین کردند که عبارت‌اند از: به‌کارگیری حداکثر منابع موجود برای مبارزه با استثمار جنسی - تجاری کودکان؛ ایجاد همکاری عمیق‌تر بین دولت‌ها و تمام اقشار جامعه جهت پیشگیری و اطلاع‌رسانی به کودکان به‌خصوص کودکان در معرض خطر؛ گسترش همکاری بین مقامات قضایی و مراجع قانون‌گذاری کشورهای مختلف و ایجاد برنامه‌های مشترک در سطوح ملی و منطقه‌ای؛ اتخاذ تمامی اقدامات لازم جهت بهبودی کودکانی قربانی و پیوند مجدد این کودکان به خانواده‌های خود و جامعه؛ گسترش همکاری بین دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی ذی‌نفع همچون سازمان بین‌المللی کار، سازمان بهداشت جهانی، صندوق کودکان ملل متحد، سازمان پلیس جنایی بین‌المللی، سازمان بین‌المللی مهاجرت و سازمان‌های غیردولتی؛ آموزش به کودکان و مشارکت کودکان در برنامه‌های آموزشی و اجتماعی در خصوص استثمار و سوء استفاده جنسی. برای آگاهی بیشتر ر ک:

Dashab Mehryar, (2001), "The Reaction of International Law towards the Commercial Sexual Exploitation of Children",

مجموعه مقالات اولین همایش بررسی مسائل حقوق بین‌الملل بشر، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، اردیبهشت ۱۳۸۱، ص ۱۰۵.

غیردولتی به این نتیجه رسیده‌اند که به دلیل گسترش عارضه استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان باید ابزارهای جدید و ویژه‌ای را تهیه کنند. در این راستا، در تاریخ ۱۸ ژانویه ۲۰۰۰ میلادی، پروتکل اختیاری اول به کنوانسیون حقوق کودک در خصوص خرید و فروش کودکان، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان در مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسید. این سند، نخستین سند الزام‌آور بین‌المللی برای مبارزه با برخی از اشکال استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان محسوب می‌شود و در حال حاضر بیش از ۱۷۳ کشور آن را تصویب کرده‌اند.^۱

شایسته یادآوری است که در این سند، همان طور که بعداً نیز بدان اشاره می‌شود، بیشتر به مقوله مبارزه با اشکال گوناگون استثمار جنسی - تجاری از کودکان توجه شده است که عمدتاً به صورت سازمان‌یافته و فراملی رایج هستند و به همین دلیل اقدام در خصوص خرید و فروش و قاچاق کودکان با هدف و انگیزه نهایی استثمار جنسی و کسب درآمد، محور اصلی این سند محسوب می‌شود. در این چارچوب، نمی‌توان این سند را کامل و بدون نقص تلقی کرد؛ چراکه عارضه سوء استفاده جنسی از کودکان که فاقد بُعد تجاری است و بیشتر در کانون خانواده‌ها، اماکن عمومی یا مراکز آموزشی شکل می‌گیرد، در پروتکل مذکور تصریح نشده است. لیکن، تصویب این سند زمینه‌ساز اقدامات آتی بین‌المللی شد و مطابق آن، دولت‌ها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی دومین کنفرانس بین‌المللی مبارزه با استثمار جنسی - تجاری کودکان را در تاریخ ۱۷ الی ۲۰ دسامبر سال ۲۰۰۱ در یوکوهاما ژاپن برگزار و خط‌مشی‌های جدیدی را تبیین کردند.^۲

با توجه به مطالب فوق، به نظر می‌رسد که جامعه بین‌المللی با ایجاد ابزارهای حقوقی فوق‌الاشعار، به میزان مطلوبی به موضوع استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان اهتمام داشته است و دیگر نیازی به هنجارپروری و قاعده‌سازی در این باره وجود ندارد. این استدلال با اقدام

۱. این پروتکل اختیاری در تاریخ ۱۸ ژانویه ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شد و دولت ایران در تاریخ ۱۳۸۶/۰۵/۱۹ آن را تصویب کرده است. برای دسترسی به متن فارسی این پروتکل رک: معاونت حقوقی قوه قضاییه، (۱۳۹۴)، گزیده اسناد بین‌المللی حقوق کودک، تهران: انتشارات خرسندی، ص ۵۷.

۲. در این کنفرانس بین‌المللی، نمایندگان دول شرکت‌کننده، اعلامیه‌ای را تصویب کردند و در این سند، استنباط‌ها و تعهدات اخلاقی خود را درباره مبارزه با استثمار جنسی - تجاری از کودکان تشریح کردند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: تأکید بر لزوم اجرای کنوانسیون حقوق کودک؛ تشویق کشورها به الحاق به اسناد بین‌المللی موجود از جمله پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در رابطه با خرید و فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان و مقاله‌نامه ۱۸۲ سازمان جهانی کار درباره حذف بدترین اشکال کار کودکان؛ لزوم مبارزه با علل بنیادین وجود این نوع استثمار از جمله فقر، تبعیض، مخاصمات مسلحانه، فقدان دسترسی به آموزش و...؛ تأکید بر لزوم افزایش همکاری‌های بین‌المللی، منطقه‌ای، دو یا چندجانبه یا محلی بین مقامات قضایی و انتظامی؛ اختصاص منابع مالی بیشتر برای مبارزه با این پدیده؛ آموزش به کودکان، والدین، قانون‌گذاران و فعالان ذی‌نفع با استفاده از برنامه‌های آموزشی تخصصی؛ اتخاذ تدابیر لازم برای جلوگیری از استفاده منفی از فن‌آوری‌های نوین از جمله اینترنت برای پخش مطالب پورنوگرافیک.

شورای اروپا و تصویب کنوانسیون لانزاروته در تاریخ ۲۵ می ۲۰۰۷ در خصوص حمایت از کودکان در قبال استثمار و سوء استفاده جنسی^۱ فروپاشید. مطالعه و بررسی این کنوانسیون مبسوط و پیچیده که متشکل از بیش از ۵۰ ماده است، مؤید این مدعاست که اسناد بین‌المللی پیشین، ضعف‌ها و خلأهای متعددی دارند و این سند در مقایسه با اسناد بین‌المللی موجود، حاوی دستاوردهای جدیدی است. از طرف دیگر، تصویب این کنوانسیون بیانگر آن است که شورای اروپا در مقام یک سازمان بین‌المللی منطقه‌ای همچنان حمایت و ترویج حقوق بشر را چند دهه پس از تصویب کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی به صورت جدی دنبال می‌کند و اسناد مبتکرانه را به تصویب می‌رساند.

بر این اساس و به منظور معرفی این سند، ابتدا به صورت اجمالی، اقدامات شورای اروپا برای حمایت از حقوق کودکان در مقابل استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی بررسی (۱) سپس با واکاوی این کنوانسیون و مقایسه آن با دیگر اسناد بین‌المللی، بر قواعد نوآورانه آن تأکید می‌شود (۲). طبیعتاً این قضیه موجب خواهد شد تا برخی از ضعف‌های این کنوانسیون نیز نمایان شوند (۳)؛ هرچند که موضوع اخیر ممکن است بحث جداگانه و مفصلی را شامل شود که به جهت احتراز از اطاله کلام در این مقاله به طور اجمالی بررسی می‌شود. شایان ذکر است در زمینه موضوع این مقاله، هیچ سابقه پژوهشی وجود ندارد و کتاب‌ها و مقالات موجود غالباً در مورد سایر اسناد و یا مسایل مرتبط با استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان می‌باشد.

۱. کلیاتی پیرامون نقش شورای اروپا در حمایت از کودکان در مقابل استثمار و سوء استفاده جنسی

شورای اروپا^۲ که در حال حاضر بیش از ۴۷ کشور در آن عضویت دارند، برای حمایت، ترویج حقوق بشر و آزادی‌های اساسی که در اساسنامه این سازمان به عنوان یکی از مهم‌ترین اهداف مشترک دول عضو مشخص شده است (شق «ب» ماده اول فصل نخست)، تاکنون معاهدات مختلفی را در این راستا تدوین و تصویب کرده است. کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی مورخ ۴ نوامبر ۱۹۵۰ مهم‌ترین سندی است که در این سازمان تنظیم شده و نظام اروپایی حقوق بشر را با تأسیس دیوان اروپایی حقوق بشر، نهادینه کرده است.

1. "The Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse" available at "<https://rm.coe.int/168046e1e1>, (last accessed: 2 Dec.2017).

2. Council of Europe.

قابل ذکر است که این سازمان در کنار حمایت عام از حقوق افراد، از گروه‌های آسیب‌پذیر نیز حمایت می‌کند و در دهه‌های اخیر اسنادی را در این باب تنظیم کرده است. در این خصوص می‌توان به کنوانسیون شورای اروپا برای حمایت از اقلیت‌های ملی مورخ ۱ فوریه ۱۹۹۵^۱ اشاره کرد. حقوق کودکان و اتخاذ اقدامات ویژه برای حمایت از این گروه آسیب‌پذیر جوامع بشری به تازگی در این سازمان منطقه‌ای مدنظر قرار گرفته است و سخنی گزاف نیست چنانچه اعلام شود که کنوانسیون حمایت از کودکان در قبال استثمار و سوء استفاده جنسی اولین نتیجه جهت‌گیری و سیاست‌های نوین این سازمان تلقی می‌شود.

اندیشه تنظیم چنین سندی به سومین اجلاس روسای کشورها و دولت‌های عضو شورای اروپا که در تاریخ ۷ الی ۱۶ می ۲۰۰۵ در ورشو لهستان برگزار شد، بر می‌گردد (Explanatory Report, 2007: 4). دول عضو در این اجلاس تصمیم گرفتند در جهت امحای کلیه اشکال خشونت علیه کودکان و به‌ویژه استثمار و سوء استفاده جنسی به‌صورت جدی، جامع و سازمان‌یافته عمل نمایند و در اعلامیه‌ای که در پایان این اجلاس به تصویب رسید بر لزوم تدوین یک کنوانسیون مشترک و تخصصی تأکید کرده‌اند.

بدون تردید، اجلاس ورشو نقطه عطفی در خصوص فعالیت‌های شورای اروپا برای حمایت از کودکان محسوب می‌شود و فقط یک سال پس از این اجلاس، دولت‌های عضو در کشور موناکو، برنامه سه ساله شورای اروپا برای حمایت از حقوق کودکان را به‌صورت رسمی آغاز کردند. کمیته وزرای شورای اروپا که رکن اجرایی شورای اروپاست (زمانی؛ ۱۳۸۶: ۲۵)، در تاریخ ۲۲ مارس ۲۰۰۷ کمیته‌ای را تحت عنوان کمیته کارشناسان حمایت از کودکان در قبال استثمار و سوء استفاده جنسی^۲ تأسیس کرد و از این کمیته خواست تا پس از مطالعه اسناد بین‌المللی موجود در خصوص مبارزه با استثمار و سوء استفاده جنسی لزوم تنظیم سندی جدید را بررسی و در صورت نظر مثبت، تدوین آن را آغاز کند. کمیته موقت با همکاری و مساعدت برخی از ارکان شورای اروپا همچون مجمع پارلمانی و سازمان‌های بین‌المللی دولتی، پس از تأکید بر لزوم تهیه چنین سندی، مراحل تدوین آن را آغاز و طی کرد و سرانجام متن نهایی کنوانسیون برای تصویب به بیست‌وهشتمین کنفرانس وزرای دادگستری دول عضو شورای اروپا فرستاده شد. این کنوانسیون، بنا بر بند اول ماده اول خود اهداف متعددی را دنبال می‌کند که

1. "Framework Convention for the Protection of National Minorities".

2. Committee of Experts on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse.

عبارت‌اند از: پیشگیری و مبارزه با استثمار و سوء استفاده جنسی (شق «الف» بند اول)، حمایت از حقوق کودکان قربانی استثمار و سوء استفاده جنسی (شق «ب» بند اول) و ارتقای همکاری‌های ملی و بین‌المللی برای مقابله با استثمار و سوء استفاده جنسی کودکان (شق «ج» بند اول). در نگاه اول، این اندیشه به وجود می‌آید که اهداف مذکور در سایر اسناد بین‌المللی از جمله کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹ یا پروتکل اختیاری به کنوانسیون حقوق کودک درباره خرید و فروش، فحشا و پورنوگرافی کودکان نیز بیان شده است و قواعد متعددی برای نیل به این اهداف تدوین شده‌اند. با این وجود، مطالعه و بررسی عمیق‌تر این کنوانسیون بیانگر این واقعیت است که به‌رغم اشتراک در اهداف، قواعد مندرج در کنوانسیون لائزاروته در مقایسه با قواعد کنوانسیون حقوق کودک و به‌ویژه قواعد پروتکل اختیاری، کاملاً ابداعی هستند. به عبارت دیگر، دولت‌های عضو شورای اروپا برای تحقق اهداف مندرج در بند اول ماده نخست این کنوانسیون، روش‌ها و قواعد جدیدی را پیش‌بینی کرده‌اند که در مبحث بعدی تعدادی از آن‌ها بررسی می‌شوند.

۲. قواعد نوآورانه کنوانسیون حمایت از کودکان در قبال استثمار و سوء استفاده جنسی شورای اروپا در مقایسه با سایر اسناد بین‌المللی

تا به امروز تلاش‌های بین‌المللی برای مقابله با استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان با درجات متفاوتی از موفقیت همراه بوده است. فی‌الواقع، جامعه بین‌المللی و در رأس آن سازمان‌های بین‌المللی در موضوع هنجارپروری و تدوین اسناد موفق بوده‌اند؛ اما مسلم است که اعضای اصلی این جامعه، یعنی کشورها، در اجرای هنجارهای بین‌المللی و ریشه‌کنی این پدیده شکست خورده‌اند و تداوم و استمرار استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان این واقعیت را اثبات می‌کند.

در این ارتباط ممکن است چنین سؤالات مهمی نیز در ذهن هر فردی بروز کند: چرا کشورهای عضو شورای اروپا در جهت ایجاد و تدوین هنجارهای جدید گام برداشته‌اند؟ چرا اعضای این سازمان که جزء متعهدین کنوانسیون حقوق کودک، پروتکل اختیاری اول یا دیگر اسناد بین‌المللی مربوطه می‌باشند، سعی نکرده‌اند تا در جهت اجرا و تحقق قواعد مندرج در این اسناد اقدام کنند؟ ارائه یک پاسخ دقیق به این پرسش‌ها تا حدی دشوار است؛ اما به نظر می‌رسد دولت‌های عضو شورای اروپا با نگاهی واقع‌گرایانه قواعد و استانداردهای بین‌المللی موجود را

بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که این قواعد کاستی‌ها و خلأهای متعددی دارند. واقعیت این است که اعضای شورای اروپا با تصویب کنوانسیون لانزاروته تلاش نکرده‌اند اسناد بین‌المللی موجود را کاملاً کنار بگذارند یا از اجرای قواعد مندرج در این اسناد تخطی کنند. این اعضا، حتی در ماده ۴۲ این کنوانسیون پابندی خود را به کنوانسیون حقوق کودک و پروتکل اختیاری مذکور اعلام و اذعان کرده‌اند که کنوانسیون لانزاروته «در جهت تقویت حمایت‌های پیش‌بینی شده در این اسناد و تکمیل استانداردهای موجود تدوین شده است»^۱. لزوم تکمیل استانداردهای موجود را می‌توان از دو زاویه بررسی کرد. از یک سو می‌شود استدلال کرد که کاستی‌ها و ضعف‌های اسناد بین‌المللی موجب شده است تا کشورهای عضو شورای اروپا این کنوانسیون را تصویب کنند. از سوی دیگر، می‌توان استدلال نمود که به دلیل گذشتن چندین سال از تصویب اسناد بین‌المللی فوق‌الذکر، تحولات اجتماعی جوامع اروپایی، توسعه بی‌سابقه فن‌آوری‌های نوین در سطح بین‌المللی، پیدایش و شکل‌گیری صور جدید استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان، ایجاد هنجارهای حمایتی جدید را اجتناب‌ناپذیر کرده است. علی‌ایحال، از هر زاویه که به دلایل تصویب این کنوانسیون نگریسته شود این نتیجه حاصل می‌شود که حمایت از کودکان در قبال استثمار و سوء استفاده جنسی مسئله‌ای است ضروری و ایجاد هنجارهای جدید حمایتی یا تکمیل استانداردهای بین‌المللی موجود در نهایت به نفع این قشر آسیب‌پذیر است. به همین دلیل، باید از قواعد ابداعی و نوآورهای کنوانسیون لانزاروته استقبال و حمایت کرد و امید داشت تا سایر سازمان‌های بین‌المللی، اعم از جهانی و منطقه‌ای - و همچنین قانون‌گذاران دولت‌ها با الهام از این قواعد و با اقدامات تقنینی یا غیرتقنینی، بهترین شرایط را برای کودکان فراهم آورند.

در هر حال، توصیف و بررسی برخی از قواعد ابداعی این کنوانسیون ضروری به نظر می‌رسد هر چند که به علت حجیم بودن این سند و تعداد زیاد مفاد آن، تشریح و بررسی تمام قواعد آن در چنین پژوهشی با حجم محدود امکان‌پذیر نیست. بدین ترتیب، قواعد نوآورانه‌ای در این پژوهش بررسی و تحلیل شده‌اند که در راستای شفاف‌سازی و رفع ابهام از اسناد بین‌المللی مربوطه (۱-۲) و تکمیل سایر اسناد بین‌المللی (۲-۲) تدوین شده‌اند.

1. Article 42: "La présente Convention ne porte pas atteinte aux droits et obligations découlant des dispositions de la convention des Nations Unies relatives aux droits des enfants et son protocole facultatif concernant la vente d'enfants, la prostitution des enfants et la pornographie mettant en scène des enfants ; elle a pour but de renforcer la protection instaurée par ces instruments et de développer et compléter les normes qu'ils énoncent".

۱-۲. قواعد نوآورانه کنوانسیون لانزاروته در راستای شفاف‌سازی و رفع ابهام از سایر اسناد بین‌المللی مربوطه.

الف- تبیین مصادیق سوء استفاده جنسی از کودکان^۱

کنوانسیون لانزاروته، اولین سند بین‌المللی الزام‌آوری است که از یک طرف سعی کرده است بین مقوله‌های استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی تفکیک اعمال کند و از طرف دیگر، مصادیق سوء استفاده جنسی از کودکان را تبیین و تشریح کند.

این کنوانسیون، در مقایسه با کنوانسیون حقوق کودک و پروتکل اختیاری اول آن به صورت بسیار دقیقی به تشریح مصادیق این پدیده‌ها پرداخته است و تلاش کرده تا به خلأهای موجود در این اسناد پایان دهد. در کنوانسیون حقوق کودک، هیچ تعریفی از این رفتارها ارائه نشده است و فقط در ماده ۳۴ بر لزوم حمایت از کودکان در قبال برخی از اعمال همچون «اغوا یا تحریک کردن کودک برای پرداختن به هرگونه فعالیت جنسی نامشروع (الف)؛ استفاده استثمارگرانه از کودکان در فحشا و پورنوگرافی یا دیگر اعمال جنسی نامشروع (ب)؛ استفاده استثمارگرانه از کودکان در نمایش‌ها و نگارش مطالب پورنوگرافیک (ج)، تأکید شده است». تدوین‌کنندگان پروتکل اختیاری اول در جهت رفع این ضعف کنوانسیون و شفاف‌سازی قواعد و هنجارهای

۱. طبق شق «الف» ماده ۳ کنوانسیون لانزاروته «منظور از کودک شخصی است که کمتر از ۱۸ سال سن دارد». به عبارت دیگر، دولت‌هایی که این سند را تصویب می‌کنند یا به آن ملحق می‌شوند، موظف‌اند اهتمام قواعد پیش‌بینی شده در این سند را برای افراد زیر ۱۸ سال، اعم از دختر و پسر رعایت و اعمال کنند. بدون تردید، این قاعده در مقایسه با قواعد مشابه موجود در برخی از اسناد بین‌المللی به‌ویژه مهم‌ترین سند مربوط به حمایت از کودکان، یعنی کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹، پیش‌روتر بوده است؛ چراکه در این کنوانسیون تعریف صریح، واضح و دقیقی از کودک ارائه شده است. ماده اول کنوانسیون حقوق کودک، سن ۱۸ سال را ملاک قرار داده است. اما در ادامه این ماده ذکر شده است: «... مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک، سن بلوغ کمتر تشخیص داده شود.» شایسته یادآوری است که در پروتکل الحاقی به کنوانسیون حقوق کودک درباره خرید و فروش، فحشا و پورنوگرافی کودکان هیچ تعریفی از کودکان تحت پوشش این سند ارائه نشده است و فقط در مقدمه آن به تعریف مندرج در کنوانسیون حقوق کودک، اشاره شده است. خوشبختانه، تدوین‌کنندگان کنوانسیون لانزاروته از کنوانسیون حقوق کودک پیروی نکرده‌اند و سعی کرده‌اند تا از همه افراد زیر ۱۸ سال در قبال استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی حمایت کنند. در واقع، کشورهای عضو شورای اروپا در خیلی از اسناد حقوق بشری خود تلاش کرده‌اند تا حمایت‌های مطلوب‌تر و گسترده‌تری را پیش‌بینی کنند و به همین دلیل در خصوص کودکان، سن ۱۸ سال را به‌عنوان مرز تفکیک بین دوران کودکی و بزرگسالی انتخاب کرده‌اند. به طور مثال، در کنوانسیون شورای اروپا در خصوص مبارزه با قاچاق افراد مورخ ۱۶ می ۲۰۰۵ بیان شده است: «منظور از کودک شخصی است که کمتر از ۱۸ سال سن دارد.» (شق «د» ماده ۴). چنین رویه‌ای موجب شده است تا در سطح منطقه اروپا، تعریفی منسجم و یکپارچه‌ای از کودک مطرح شود و طبیعتاً ابزارهای حقوقی و غیرحقوقی مؤثرتری برای حمایت از حقوق کودکان ایجاد شوند. لازم به ذکر است که در اسناد منطقه‌ای حمایت از کودکان، ملاک قراردادن سن ۱۸ سال چیزی بدیهی و طبیعی تلقی می‌شود. در جهت اثبات این مدعی می‌شود به منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک سازمان اتحادیه آفریقا مورخ ۲۹ نوامبر ۱۹۹۰ استناد کنیم. بر اساس ماده دوم این منشور، «منظور از کودک شخصی است که کمتر از ۱۸ سال سن داشته باشد».

موجود سعی کرده‌اند تعاریفی را برای نخستین بار در خصوص اعمالی همچون فحش‌های کودکان^۱ یا پورنوگرافی کودکان^۲ ارائه دهند؛ اما این اقدام موجب نشد تا ابهامات موجود کاملاً از بین برود. به‌طور مثال در شق «ب» ماده دوم پروتکل الحاقی ذکر شده است: «خودفروشی کودکان به معنی استفاده از کودکان در فعالیت‌های جنسی در ازای پرداخت وجه یا مسائل دیگر است» بدون آنکه مشخص باشد خودفروشی از مصادیق استثمار جنسی باید تلقی شود یا مصادیق سوء استفاده جنسی. این ایراد در ارتباط با تعریف پورنوگرافی کودکان نیز قابل استناد است. مطابق شق «ج» ماده دوم پروتکل الحاقی، پورنوگرافی کودکان به معنی نمایش از هر طریق است که در آن کودکان یا به‌صورت واقعی یا مجازی مشغول فعالیت‌های بارز جنسی باشند یا آلات تناسلی کودکان برای مقاصد جنسی به نمایش گذاشته شده باشد؛^۳ اما این بار نیز هیچ‌گونه اطلاعاتی در خصوص ماهیت این رفتار ارائه نشده است.

تدوین‌کنندگان پروتکل اختیاری این پدیده را اساساً از زاویه تجاری مورد توجه قرار داده‌اند و با محوریت استثمار جنسی - تجاری این سند را تدوین کرده‌اند. به عبارت دیگر، کسب درآمد یا اهداف سودجویانه عنصر اصلی این اعمال تلقی شده است و در صورت وجود این عنصر لازم است از استثمار جنسی کودکان سخن گفت نه سوء استفاده جنسی. البته، لازم به ذکر است که در تعریف فحش‌های کودکان به فعالیت‌های جنسی در «ازای مسائل دیگر» اشاره شده است و این بدین معنی است که کودکان برای دسترسی به غذا، لباس، مکانی برای سکونت یا استراحت و نظایر آن‌ها نیز ممکن است دست به خودفروشی بزنند؛ اما از نحوه نگارش و متن کلی پروتکل اختیاری می‌شود چنین استنباط کنیم که این سند تخصصی عمدتاً عارضه استثمار جنسی از کودکان، لزوم حمایت قانونی و پیگرد کیفری مرتکبین را بررسی کرده است و به پدیده سوء استفاده جنسی از کودکان توجه نکرده است که عموماً در کانون خانواده‌ها (توسط والدین)، مراکز آموزشی (توسط مدرس یا مربی ورزش) یا اماکن عمومی با هدف ارضای غرایز جنسی رخ می‌دهند.^۳

از سوی دیگر، بر همین اساس می‌توان ادعان کرد که استثمار جنسی از کودکان به‌صورت سازمان‌یافته شکل می‌گیرد و با موضوعاتی همچون قاچاق و خرید و فروش کودکان در ارتباط تنگاتنگ است؛ در حالی که در چارچوب سوء استفاده جنسی، عنصر عمل انفرادی ملاک اصلی است و کودک قربانی در محیط‌های زندگی روزمره خود مورد سوء استفاده قرار می‌گیرد و

1. Child Prostitution.

2. Child Pornography.

3. Guide de Terminologie pour la protection des enfants contre l'exploitation et l'abus sexuels, 2017: 21.

«نمی‌توان از این واقعیت تلخ غفلت کرد که حقوق اساسی کودکان بسیاری در کانون خانواده و توسط اعضای خود خانواده و حتی والدین به بدترین گونه مورد نقض قرار می‌گیرد» (قاری سید فاطمی، ۱۳۸۸، دفتر دوم: ۳۵۵).

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، تدوین‌کنندگان کنوانسیون لانزاروته به‌نحو مطلوبی مصادیق استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی از کودکان را تفکیک کرده‌اند و ماده هجده این سند را تحت عنوان «سوء استفاده جنسی»^۱ به‌صورت انحصاری به تبیین مصادیق آن اختصاص داده‌اند. بنا بر بند اول ماده ۱۸، «هریک از دول عضو اقدامات قانونی یا دیگر اقدامات لازم را در جهت تسری حقوق کیفری خود به تمام موارد زیر اتخاذ خواهد کرد که ناشی از عمل عمدی است:

الف- ایجاد روابط جنسی با کودکی که بر اساس قوانین داخلی مربوط بدان هنوز به سن قانونی لازم برای برقراری روابط جنسی نرسیده است؛

ب- ایجاد روابط جنسی با کودک با:

* توسل به زور، اجبار یا تهدید؛

* سوء استفاده از اعتماد کودک، مقام خود، یا نفوذ بر کودک از جمله در چارچوب خانواده؛

* سوء استفاده از وضعیت آسیب‌پذیر کودکان به‌ویژه معلولیت‌های جسمی یا روحی یا وضعیت وابستگی.

همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، گنجانیدن این ماده در کنوانسیون لانزاروته در مقایسه با دیگر اسناد بین‌المللی بدعت‌آور است، به دلیل آنکه سوء استفاده جنسی از کودکان به‌صورت جداگانه و منسجمی مطرح و مهم‌ترین مصادیق آن تبیین شده‌اند. شایان ذکر است که در کنار این سند الزام‌آور، تاکنون اسناد غیرالزام‌آور متعددی توسط شورای اروپا پیرامون مقابله با سوء استفاده جنسی از کودکان تصویب شده‌اند.^۲

ب- تعریف «کودک قربانی» و گسترش حیطه حمایت‌ها

کنوانسیون لانزاروته نخستین سند بین‌المللی است که از کودک قربانی تعریفی ارائه کرده است. بر اساس شق «ج» ماده سوم، منظور از کودک قربانی، «کودکی است که مورد استثمار جنسی یا سوء استفاده جنسی قرار گرفته است». بدین ترتیب با رجوع به مصادیق استثمار و سوء استفاده جنسی تشریح‌شده در مواد ۱۸ الی ۲۳ کنوانسیون می‌توان به‌طور دقیقی احراز کرد که چه

1. Sexual Abuse.

2. Manuel de droit européen en matière de droits de l'enfant, 2015: 28.

کودکی قربانی است و نیاز به حمایت دارد.

در خصوص حمایت‌های مندرج در این کنوانسیون، باید اذعان کرد که به موازات حمایت‌های سنتی و رایج در دیگر اسناد بین‌المللی همچون پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک، حمایت‌های جدیدی برای کودکان قربانی پیش‌بینی شده است. در اسناد بین‌المللی موجود، به‌ویژه پروتکل اختیاری، عمدتاً بر لزوم حمایت از کودکان قربانی در حین رسیدگی قضایی توجه و تأکید شده است. به عبارت دیگر، در زمانی که کودک قربانی به‌عنوان خواهان یا شاهد عمل می‌کند، می‌بایست از این حمایت‌ها برخوردار شود.

در کنوانسیون لانزاروته، حمایت‌های مشابه در ماده ۳۱ پیش‌بینی شده است؛ اما برخلاف پروتکل اختیاری به کنوانسیون حقوق کودک، حمایت‌های جدیدی برای کودکان قربانی سوء استفاده جنسی در نظر گرفته شده است و این قضیه نتیجه مستقیم تعیین مصادیق عارضه سوء استفاده جنسی از کودکان در این کنوانسیون تلقی می‌شود. قابل توجه است که این حمایت‌ها فقط برای کودکان قربانی پیش‌بینی نشده است و افراد دیگری را همچون خویشاوندان یا سرپرستان این کودکان نیز در بر می‌گیرد. به‌طور مثال، در بند اول ماده ۱۱ ذکر شده است: «هریک از دول عضو برنامه‌های اجتماعی مؤثر و نهادهای مختلفی را برای تأمین حمایت لازم از کودک قربانی با خویشاوندان نزدیکش یا هر شخصی دایر خواهد کرد که مسئولیت سرپرستی کودک با او است».

البته اعمال قاعده مندرج در بند اول ماده یازدهم در زمانی امکان‌پذیر است که والدین یا سرپرستان کودک قربانی در ارتکاب جرائم استثمار یا سوء استفاده جنسی نقشی نداشته باشند. در غیر این صورت، در جهت حمایت کامل و مؤثر از کودک قربانی، تدابیر خاصی در بند سوم ماده ۱۴ پیش‌بینی شده است. بر اساس این بند، «دول عضو می‌توانند در چارچوب اقدامات خود، دست به دور کردن متهم یا دور کردن کودک از خانواده خود بزنند، مشروط بر آنکه شرایط و مدت جدایی کودک از خانواده‌اش با در نظر گرفتن منافع عالی‌وی تعیین شود».

نتیجه اینکه تدوین‌کنندگان کنوانسیون شورای اروپا سعی کرده‌اند تا حیطه سنتی حمایت از کودکان قربانی را گسترش دهند و اعضای خانواده کودکان را، در صورت عدم مجرمیت، تحت شمول برنامه‌های حمایتی مندرج در کنوانسیون قرار دهند. در جهت اثبات این مسئله می‌شود به بند چهارم ماده ۱۴ این سند نیز استناد کرد. بر اساس این بند، «هریک از دول عضو باید اقدامات

قانونی یا سایر اقدامات لازم را اتخاذ کنند تا در صورت لزوم افراد نزدیک به کودک قربانی بتوانند از مساعدت درمانی به‌ویژه مساعدت روانی اضطراری برخوردار باشند.

۲-۲. قواعد نوآورانه کنوانسیون لانزاروته در راستای تکمیل اسناد بین‌المللی

الف- جرم‌انگاری «گمراه نمودن» کودکان برای مقاصد جنسی

کنوانسیون لانزاروته اولین سند بین‌المللی الزام‌آوری است که گمراه کردن کودکان را جرم تلقی کرده است و از دول عضو درخواست شده تا با این پدیده به‌صورت جدی مقابله کنند. طبق ماده ۲۲ «هریک از دول عضو باید اقدامات قانونی یا دیگر اقدامات لازم را اتخاذ کنند تا فردی که به‌صورت عمدی مسبب شده است کودک‌کی شاهد سوء استفاده جنسی یا فعالیت جنسی باشد - که هنوز به سن قابل اعمال در بند دوم ماده ۱۸ نرسیده است - حتی اگر خود کودک هیچگونه مشارکتی در این اعمال نداشته باشد، از حیث کیفری مورد پیگیری قانونی قرار گیرد».

تدوین‌کنندگان این کنوانسیون بدون تردید با تدوین چنین مقرره‌ای، حیطه سنتی حمایت از کودکان در قبال سوء استفاده جنسی را گسترش داده‌اند و از آنچه که در اسناد بین‌المللی موجود پیش‌بینی شده است، گامی فراتر برداشته‌اند. وفق این ماده برای حمایت از کودکان دیگر لازم نیست تا خود کودک از نظر «جسمی» و «فیزیکی» مورد تعرض یا سوء استفاده جنسی قرار گیرد. اثرات روانی، صدمات و آسیب‌های روحی ناشی از مشاهدات این اعمال برای شکل‌گیری جرم و لزوم برخورد قانونی با مرتکب کافی است.

ب- اغوا کردن کودکان برای مقاصد جنسی از طریق فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی

در سال‌های اخیر، پیشرفت فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی موجب شده است تا کودکان بیشتر در معرض خطر سوء استفاده یا استثمار جنسی قرار گیرند. رایج شدن استفاده از اینترنت و ایجاد ارتباط با افراد ناشناخته در سایت‌های اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی، استفاده کودکان از سایت‌های بازی‌های مجازی و افزایش دسترسی کودکان به تلفن‌های همراه موجب شده است تا افرادی که هدف‌شان اغوا کردن کودکان برای مقاصد جنسی است به‌صورت آسان‌تر، گسترده‌تر و پنهانی عمل کنند. شکل‌گیری و افزایش این پدیده که تحت عنوان «Grooming» در کشورهای اروپایی مطرح می‌شود، موجب شد تا تدوین‌کنندگان کنوانسیون شورای اروپا به آن توجه و در چارچوب جرم‌انگاری با آن برخورد کنند.

بنابر ماده ۲۳ این سند، «دول عضو باید اقدامات قانونی یا دیگر اقدامات لازم را اتخاذ کنند تا فرد بالغی که به صورت عمدی و با استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی سعی نموده با کودکی - که هنوز به سن قابل اعمال در بند دوم ماده ۱۸ نرسیده است - ملاقات نماید و یکی از اعمال مندرج در شق "الف" بند اول ماده ۱۸ (برقراری رابطه جنسی) یا شق "الف" بند اول ماده ۲۰ (تولید پورنوگرافی کودکان) را انجام دهد، مورد پیگرد کیفری قرار گیرد؛ البته پیشنهاد ملاقات باید تحقق یابد تا جرم مربوطه، ایجاد گردد».

شایسته یادآوری است که این اولین باری نیست که شورای اروپا در یکی از معاهدات خود تلاش کرده است تا با سوء استفاده از کودکان از طریق فناوری‌های نوین مقابله کند. این سازمان در تاریخ ۲۳ نوامبر ۲۰۰۱ کنوانسیون را تحت عنوان کنوانسیون «جرائم سایبر»^۱ موسوم به کنوانسیون بوداپست به تصویب رساند. ماده ۹ این کنوانسیون به مسئله مبارزه با پورنوگرافی کودکان در اینترنت اختصاص دارد و طبق بند اول این ماده دولت‌های عضو این سند موظف‌اند «اقدامات قانونی یا دیگر اقدامات لازم را برای مقابله با تولید، پخش، عرضه، فروش و جمع‌آوری مطالب پورنوگرافیک کودکان از طریق سیستم‌های انفورماتیک اتخاذ کنند و این اعمال را در قوانین داخلی خود به‌عنوان جرم تلقی کنند».^۲

اقدامات شورای اروپا در چارچوب کنوانسیون لانزاروته و کنوانسیون جرائم سایبر از ارزش بسیار بالایی برخوردار است؛ چراکه در سطح بین‌المللی و به‌خصوص در پروتکل اختیاری به کنوانسیون حقوق کودک توجه خاصی به نقش فناوری‌های نوین در شکل‌گیری و افزایش این پدیده‌ها نشده و فقط در مقدمه سند اخیرالذکر به این موضوع اشاره شده است.

پ- شناسایی مسئولیت اشخاص حقوقی^۳

امروزه در بیشتر کشورهای جهان، به‌خصوص کشورهای جهان سوم، استثمار جنسی از کودکان و اشکال مختلف آن همچون فحشا یا پورنوگرافی کودکان توسط افرادی صورت می‌گیرد که در قالب اشخاص حقوقی از جمله شرکت‌ها اقدام و سعی می‌کنند تا در سایه فعالیت‌های عادی تجاری یا غیره اعمال غیر انسانی خود را انجام دهند. به طور مثال، شرکتی که به خانواده‌های کودکان قربانی قول کاریابی یا مهاجرت برای کار به دیگر کشورها را می‌دهد؛ اما در آنجا پس از مصادره

1. Cyber Criminality Convention.

2. Manuel de droit européen en matière de droits de l'enfant, 2015: 138.

3. Responsabilité des personnes morales.

مدارک‌شان، آنان را به فحش‌های اجباری یا فعالیت‌های پورنوگرافیک وادار می‌کند. کنوانسیون لانزاروته شورای اروپا در این خصوص نیز نوآورانه بوده و اولین سندی است که به مسئولیت اشخاص حقوقی پرداخته است. بر اساس بند سوم ماده ۲۶ این کنوانسیون، این مسئولیت، طبق اصول حقوقی حاکم در هر یک از دول عضو، ممکن است کیفری یا مدنی یا اداری باشد. از طرف دیگر، طبق بند چهارم این ماده، «شناسایی و ایجاد مسئولیت اشخاص حقوقی مانع ایجاد همزمان مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی که مرتکب چنین جرائمی شده‌اند، نمی‌شود».

وفق بند اول ماده ۲۶، «هر کشور عضو می‌بایست اقدامات قانونی و سایر اقدامات لازم را جهت حصول اطمینان در این باره به انجام رساند که یک شخص حقوقی نیز بتواند بابت ارتکاب جرائم مندرج در این کنوانسیون مسئول شناخته شود». لازم به ذکر است که فقدان نظارت و کنترل لازم شخص حقیقی که به ارتکاب یکی از جرائم مندرج در این کنوانسیون متهم شده است، ممکن است طبق بند دوم ماده ۲۶ مسئولیت شخص حقوقی را ایجاد کند.

طبیعتاً، تدوین‌کنندگان کنوانسیون شورای اروپا در کنار شناسایی مسئولیت اشخاص حقوقی فعال در استعمار جنسی و سوء استفاده جنسی از کودکان، مجازات‌های ویژه‌ای را برای این اشخاص در نظر گرفته‌اند.

بر اساس بند دوم ماده ۲۷، هر یک از دول عضو باید «اقدامات قانونی یا دیگر اقدامات لازم جهت ایجاد مسئولیت اشخاص حقوقی مندرج در ماده ۲۶ اتخاذ و مجازاتی مؤثر، متناسب و بازدارنده^۱ از جمله جزای نقدی را پیش‌بینی کنند». این مجازات ممکن است شامل تصمیمات دیگری نیز بشود، نظیر: «سلب مزایایی عمومی یا کمک‌های دولتی شخص حقوقی (شق الف)، محرومیت موقت یا دائمی از فعالیت‌های تجاری (شق ب)، قرار گرفتن شخص حقوقی تحت نظارت قضایی (شق ج) یا انحلال شخص حقوقی بر اساس دستور قضایی (شق د)».

قابل توجه است که در ادامه این بند، در شق «الف» بند سوم ماده ۲۷ نیز مقرر شده است «هر دولت عضو موظف است اقدامات قانونی و دیگر اقدامات لازم جهت مصادره و توقیف کالا، مدارک و دیگر ابزارهای استفاده شده برای ارتکاب جرائم مندرج در کنوانسیون و عواید و درآمدهای حاصل از این اعمال را اتخاذ کند».

بدون تردید، جالب‌ترین اقدام یا اندیشه تدوین‌کنندگان در آخرین بند ماده ۲۷ تجلی یافته است. بر اساس بند پنجم ماده ۲۷، «هر یک از دول عضو می‌توانند درآمدها و دارایی‌های مصادره

1. Sanctions effectives, proportionnées et dissuasives.

شده (از جمله از اشخاص حقوقی) را به صندوقی ویژه در جهت تأمین مالی برنامه‌های پیشگیرانه و مساعدت به کودکانی قربانی اختصاص دهد».

د- لزوم تشدید مجازات مرتکبین جرائم استثمار و سوءاستفاده جنسی

تدوین کنندگان کنوانسیون لانزاروته، پس از تعریف جرائم جنسی علیه کودکان و تشریح مصادیق استثمار و سوء استفاده جنسی (مواد ۱۸ الی ۲۱)، تأکید بر لزوم اتخاذ مجازات متناسب و بازدارنده و تشریح برخی از این مجازات‌ها، علی‌الخصوص مجازات مربوط به اشخاص حقوقی (بند دوم ماده ۲۷)، بر لزوم تشدید مجازات مرتکبین جرائم مذکور تأکید کرده‌اند.

در بسیاری از کشورهای جهان، مراجع قانون‌گذاری سعی می‌کنند در خصوص برخی از جرائم وخیم، تشدید مجازات را در نظر گرفته و اعمال کنند. به عبارت دیگر، شرایطی در قوانین کیفری خود پیش‌بینی می‌کنند تا در صورت تحقق این شرایط و ارتباط آن‌ها با جرائم مورد نظر، مجازات سنگین‌تری برای مرتکبین اعمال شود. شایان ذکر است که در برخی مواقع وجود و تحقق شرایط خاصی ممکن است برعکس، باعث تعدیل مجازات شود. ماهیت غیرانسانی و بسیار زشت جرائم جنسی علیه کودکان موجب شده است تا در این سند بین‌المللی از دول عضو درخواست شود در صورت تحقق شرایط مندرج در ماده ۲۸ مجازات شدیدتری را برای مرتکبین اعمال کنند.

بر اساس ماده اخیرالذکر، «دول عضو با رعایت قوانین داخلی خود - و در صورتی که شرایط مندرج در این ماده پیش‌تر جزء عناصر تشکیل دهنده جرم تلقی نشده باشد - می‌بایست اقدامات قانونی یا سایر اقدامات لازم را اتخاذ کنند تا شرایط زیر به‌عنوان مصادیق تشدید مجازات در زمان احراز مجازات جرائم مندرج در این کنوانسیون در نظر گرفته شود:

الف- ارتکاب جرم به‌صورت جدی به سلامت جسمی یا روحی قربانی آسیب وارد کرده است؛

ب- قبل یا حین ارتکاب، شکنجه یا خشونت‌های جدی اعمال شده باشد؛

پ- جرم علیه فرد بسیار آسیب‌پذیری ارتکاب یافته است؛

ت- جرم توسط یکی از اعضای خانواده یا شخصی ارتکاب یافته است که با کودک زندگی می‌کند یا از مقام خود سوء استفاده کرده است؛

ث- جرم توسط چند نفر و به صورت دسته جمعی ارتکاب یافته است؛

ج- جرم به واسطه یک سازمان جنایی ارتکاب یافته است؛

چ- مرتکب قبلاً برای جرائم مشابهی محکوم شده است».

بدون تردید تدوین کنندگان این ماده از قوانین داخلی برخی از کشورهای اروپایی و وجود تشدید مجازات در خصوص جرائم جنسی در نظام حقوقی آنها الهام گرفته‌اند. برای مثال، در فرانسه، تعرض جنسی از جمله جرائمی است که به تمامیت جسمی یا روحی افراد صدمه وارد می‌کند و وخامت آن موجب شده است تا تشدید مجازات، تحت شرایط مشخصی، مدنظر باشد. مثلاً بر اساس ماده ۲۷-۲۲۲ قانون کیفری فرانسه، مجازات هرگونه تعرض جنسی، فارغ از تجاوز به عنف، ۵ سال حبس و ۷۵,۰۰۰ یورو جریمه نقدی است^۱؛ اما در صورتی که این عمل در خصوص افراد صغیر زیر ۱۵ سال یا افراد آسیب‌پذیر صورت گیرد، مجازات به ۷ سال حبس و ۱۰۰,۰۰۰ یورو جریمه نقدی، افزایش می‌یابد. از طرف دیگر، بر اساس ماده ۲۸-۲۲۲ قانون مزبور، در زمانی که تعرض جنسی توسط یکی از اجداد کودک صورت گیرد اعمال مجازات سنگین-تری لازم است^۲.

۵. اقدامات پیشگیرانه

معمولاً پیشگیری و اتخاذ اقدامات پیشگیرانه از عناصر مهم و ابزارهای کلیدی برای مقابله با شکل‌گیری و توسعه استعمار و سوء استفاده جنسی از کودکان تلقی می‌شود. تأکید بر اهمیت پیشگیری از دیرباز در اسناد بین‌المللی وجود داشته است و اعلامیه‌های بین‌المللی موجود همچون اعلامیه‌های استهکلم و یوکوهاما درباره مقابله با استعمار جنسی - تجاری از کودکان یا پروتکل اختیاری به کنوانسیون حقوق کودک بیانگر این واقعیت هستند.

1. Article 222-27 Code Pénal Français: Les agressions sexuelles autres que le viol sont punies de cinq ans d'emprisonnement et de 75 000 euros d'amende.

2. Article 222-28 Code Pénal Français: L'infraction définie à l'article 222-27 est punie de sept ans d'emprisonnement et de 100 000 euros d'amende : (1) Lorsqu'elle a entraîné une blessure ou une lésion; (2) Lorsqu'elle est commise par un ascendant ou par toute autre personne ayant sur la victime une autorité de droit ou de fait; (3) Lorsqu'elle est commise par une personne qui abuse de l'autorité que lui confèrent ses fonctions; (4) Lorsqu'elle est commise par plusieurs personnes agissant en qualité d'auteur ou de complice; (5) Lorsqu'elle est commise avec usage ou menace d'une arme; (6) Lorsque la victime a été mise en contact avec l'auteur des faits grâce à l'utilisation, pour la diffusion de messages à destination d'un public non déterminé, d'un réseau de communication électronique; (7) Lorsqu'elle est commise par le conjoint ou le concubin de la victime ou le partenaire lié à la victime par un pacte civil de solidarité; (8) Lorsqu'elle est commise par une personne agissant en état d'ivresse manifeste ou sous l'emprise manifeste de produits stupéfiants; (9) Lorsqu'elle est commise, dans l'exercice de cette activité, sur une personne qui se livre à la prostitution, y compris de façon occasionnelle.

یکی از روش‌های سنتی پیشگیری، آموزش و اطلاع‌رسانی است و در کنوانسیون شورای اروپا طبیعتاً بر اهمیت و لزوم آموزش به کودکان^۱ (ماده ۶) و اطلاع‌رسانی به عموم^۲ (ماده ۸) تأکید شده است. پس در این رابطه، این کنوانسیون در مقایسه با سایر اسناد بین‌المللی الزام‌آور یا غیر الزام‌آور بدعت‌آور تلقی نمی‌شود؛ اما وجه تمایز این سند و جنبه ابداعی آن در رابطه با مخاطبان برنامه‌های آموزشی و پیشگیرانه است. تدوین‌کنندگان این کنوانسیون برای اولین بار به لزوم آموزش، اطلاع‌رسانی و افزایش آگاهی افرادی توجه کرده‌اند که به صورت منظم یا مستمر با کودکان در ارتباط هستند. بدین ترتیب در بند اول ماده ۵^۳ از دولت‌های عضو «درخواست شده است تا موضوع ارتقای حقوق کودک و فرهنگ حمایت از کودکان در مشاغل مورد توجه باشد که شاغلین آن‌ها به صورت معمول با کودکان در ارتباط هستند». در این راستا، به مشاغل به صورت ویژه اشاره شده است که با آموزش، بهداشت، حمایت اجتماعی، اجرای قوانین و مسائل قضایی، ورزش و فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی مربوط هستند. از سوی دیگر، در بند دوم این ماده، از دول عضو درخواست شده است «آموزش لازم در خصوص استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی از کودکان برای افرادی که در این مشاغل فعالیت دارند، پیش‌بینی گردد تا آنان قادر باشند کودکانی که مورد تعرض قرار می‌گیرند را شناسایی و در صورت لزوم، وفق ماده ۱۲ کنوانسیون، شک یا گمان خود را بیان نمایند».

در جهت تکمیل مطالب فوق، تدوین‌کنندگان قاعده بسیار جالبی را در بند سوم ماده ۵ گنجانده‌اند. بر اساس این بند، «دولت‌های عضو بر اساس قوانین داخلی خود موظف‌اند با اتخاذ اقدامات قانونی و سایر اقدامات لازم، اطمینان حاصل کنند تا داوطلبان فعالیت در مشاغل که با کودکان در ارتباط‌اند تا به حال برای اعمالی همچون استثمار جنسی یا سوء استفاده جنسی محکوم نشده‌اند و در این خصوص فاقد سوء پیشینه باشند».

و. لزوم اتخاذ اقدامات و برنامه‌های ویژه برای مجرمین بالقوه و مجرمین جنسی

یکی از خصوصیات حائز اهمیت این کنوانسیون توجه به مجرمین بالقوه و مجرمین جنسی به عنوان رویکردی پیشگیرانه است. برخلاف دیگر اسناد بین‌المللی که فقط لزوم جرم‌انگاری و اعمال مجازات را در نظر دارند، تدوین‌کنندگان این کنوانسیون در اقدام بسیار جالبی این افراد را

1. Education des enfants.

2. Mesures à l'égard du public.

3. Recrutement, formation et sensibilisation des personnes travaillant au contact des enfants.

نیز مورد توجه قرار داده‌اند و از دول عضو درخواست کرده‌اند تا در جهت پیشگیری و کاهش احتمال تکرار جرائم جنسی، برنامه‌های لازم و اقدامات ویژه در خصوص این افراد را عملی کنند. در این سند، عملاً مجرمین به دو دسته تقسیم شده‌اند: در دسته اول، افرادی قرار دارند که احتمال دارد مرتکب جرائم جنسی شوند و به عبارتی، مجرمین بالقوه تلقی می‌شوند. در دسته دوم، افرادی مورد توجه قرار گرفته‌اند که مرتکب یکی از جرائم جنسی مندرج در کنوانسیون شده‌اند و در حال حاضر در حال طی کردن مراحل رسیدگی قضایی هستند یا در زندان به سر می‌برند.

در بین این دو دسته از افراد، تدوین‌کنندگان عمدتاً توجه خود را به طرف افراد دسته دوم متمرکز کرده‌اند. در رابطه با افراد دسته اول، فقط یک ماده در این کنوانسیون گنجانده شده است. طبق ماده ۱۷، از «دولت‌های عضو درخواست شده است برنامه‌ها و اقدامات مؤثر و ویژه‌ای را اتخاذ کنند تا افرادی که احساس می‌کنند از نظر جنسی به کودکان گرایش دارند، به عبارت خود کنوانسیون واهمه دارند که مرتکب یکی از جرائم مندرج در کنوانسیون شوند، با دسترسی و رجوع به این برنامه‌ها خطر ارتکاب جرائم جنسی توسط خود را ارزیابی کنند و بدین ترتیب از وقوع آن پیشگیری کنند». البته، در خود کنوانسیون هیچ اطلاعاتی در خصوص محتوی و ماهیت چنین برنامه‌ها یا اقدامات داده نشده است و به نظر می‌رسد تدوین‌کنندگان عمداً سعی بر آن داشته‌اند تا دست دولت‌های عضو را در این رابطه باز بگذارند و حیطة عملکرد آنان را محدود نکنند. البته، شایان ذکر است که شورای اروپا در گزارش تشریحی خود در رابطه با این کنوانسیون توضیحاتی را ارائه کرده است که بعداً بدان اشاره می‌شود.

در رابطه با افراد دسته دوم، یعنی افرادی که به ارتکاب یکی از جرائم مندرج در کنوانسیون متهم شده‌اند یا برای ارتکاب چنین جرائمی محکوم شده‌اند، مواد ۱۷ و ۱۶ و ۱۵ کنوانسیون به این موضوعات اختصاص یافته‌اند. بر اساس بند اول ماده ۱۵، «دول عضو کنوانسیون باید با رعایت قوانین داخلی خود و شرایط مندرج در آن به‌نحوی این برنامه‌ها یا اقدامات را اتخاذ کنند که دسترسی به آن‌ها در «دوران مراحل دادرسی، داخل یا خارج از زندان، امکان‌پذیر باشد». از طرف دیگر در بندهای اول و دوم ماده ۱۶ به‌ترتیب بر لزوم دسترسی افراد متهم (بند اول) و مجرمین جنسی (بند دوم) به این برنامه‌ها تأکید شده است. شایان ذکر است که در بند اول این ماده، یعنی در خصوص افراد متهم به ارتکاب یکی از جرائم مندرج در کنوانسیون، ذکر شده است «این افراد باید در شرایطی به این برنامه‌ها دسترسی داشته باشند که به حق دفاع، الزامات محاکمه عادلانه و

به خصوص قواعد حاکم بر اصل برائت، هیچ خدشه‌ای وارد نشود». سرانجام در بند سوم ماده فوق‌الذکر، به وضعیت کودکانی نیز توجه شده است که مرتکب جرائم جنسی شده‌اند. بر اساس این بند، «دول عضو باید با رعایت قوانین داخلی خود، به نحوی اقدام کنند تا برنامه‌ها و اقدامات اتخاذ شده نیازهای رشد این کودکان، از جمله کودکانی که هنوز به سن مسئولیت کیفری نرسیده‌اند، را در برگیرد و مشکلات رفتارهای جنسی کودکان را در نظر بگیرند».

شایان ذکر است که بر اساس بند اول ماده ۱۷ کنوانسیون، کلیه افرادی که تحت شمول این برنامه‌ها یا اقدامات ویژه قرار می‌گیرند، باید از علل شرکت در این برنامه‌ها یا اقدامات آگاه باشند و رضایت خود را ابراز کرده باشند. این افراد، بر اساس بند دوم ماده ۱۷، می‌توانند از مشارکت در این برنامه‌ها یا اقدامات ویژه خودداری کنند؛ اما در این صورت، به خصوص مجرمین جنسی، باید از عواقب احتمالی مخالفت خود اطلاع کافی داشته باشند. معذک، در گزارش تفصیلی شورای اروپا در خصوص مفاد این کنوانسیون به ماهیت و برخی از اشکال این برنامه‌ها یا اقدامات اشاره شده است. طبق این گزارش، دولت‌های عضو می‌توانند از سه دسته اقدامات یا برنامه‌ها استفاده کنند: اقدامات یا برنامه‌های پزشکی، روان‌پزشکی یا اجتماعی. برای مثال، در خصوص اقدامات پزشکی به درمان هورمونی افراد نامبرده و به‌ویژه عقیم کردن داوطلبانه از طریق استفاده از مواد شیمیایی و در رابطه با اقدامات یا برنامه‌های اجتماعی به مسائلی همچون مساعدت برای جست‌وجوی شغل و کاریابی برای مجرمین جنسی، اشاره شده است (Explanatory Report, 2007:16).

ز. ایجاد بانک‌های اطلاعاتی درباره مجرمین جنسی

در سال‌های اخیر، موضوع جمع‌آوری و ضبط اطلاعات ژنتیکی مربوط به افرادی که مرتکب جرائم جنسی علیه کودکان شده‌اند به‌عنوان یکی از روش‌های مبارزه و مؤثر برای تسریع در فرآیند تحقیقات و رسیدگی‌های قضایی در اکثر کشورهای اروپایی مطرح شده است و مراجع قانون‌گذاری برخی کشورها، قوانینی را برای تأسیس این بانک‌ها وضع کرده‌اند؛ اما ایجاد این بانک‌ها عمدتاً جنبه ملی و داخلی داشته است و دولت‌های اروپایی به‌صورت سازمان‌یافته و مشترک در این خصوص اقدام نکرده‌اند. تدوین‌کنندگان کنوانسیون لانزاروته سعی کرده‌اند تا دولت‌های عضو این کنوانسیون در این خصوص با یکدیگر همکاری کنند و پس از ایجاد این بانک‌ها در سطح ملی بر اساس قوانین داخلی، اطلاعات جمع‌آوری شده را در صورت لزوم در

اختیار یکدیگر قرار دهند.

بر این اساس، دول عضو کنوانسیون موظف‌اند کد ژنتیکی یا «DNA» چنین افرادی را در بانک‌های اطلاعاتی ویژه با رعایت قوانین مربوط به محرمانه بودن این اطلاعات، ضبط و جمع‌آوری کنند (بند اول ماده ۳۷) و از طرف دیگر، طبق بند دوم ماده ۳۷، «این دولت‌ها در زمان امضا، تصویب، پذیرش یا الحاق به این کنوانسیون موظف‌اند نام و آدرس نهاد ذی‌صلاح دولت خود را به دبیر کل سازمان شورای اروپا اعلام کنند». نهادهای دول عضو کنوانسیون، بر اساس بند سوم ماده ۳۷ «با رعایت شرایط مندرج در قوانین داخلی و دیگر اسناد بین‌المللی می‌توانند با یکدیگر همکاری کنند و اطلاعات خود را در اختیار یکدیگر بگذارند».

بدون تردید، گردش آزادانه افراد در فضای دولت‌های عضو اتحادیه اروپا و افزایش روزافزون مسافرت‌های برون‌مرزی احتمال سوء استفاده یا تعرض جنسی به کودکان را در کشورهای مختلف فراهم می‌سازد. از سوی دیگر، گردشگری جنسی در بین کشورهای اروپایی به‌ویژه از طرف کشورهای اروپایی غربی به کشورهای اروپایی شرقی رایج است و این پدیده مختص کشورهای جهان سوم و در حال توسعه نیست. پس اگر از این زاویه ماده ۳۷ کنوانسیون لاتزاروته بررسی و تجزیه و تحلیل شود، می‌توان اذعان کرد که ایجاد چنین بانک‌هایی ممکن است در بین ابزارهای مبارزه با استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان از جایگاه خاصی برخوردار و در حل معضلات مربوط به جرائم جنسی کودکان مؤثر باشد. با این وجود، اگر از زاویه اخلاقی و لزوم رعایت کرامت انسانی افراد بدین ماده پرداخته شود، به نظر می‌رسد تدوین‌کنندگان این کنوانسیون با استفاده از عبارت‌های کلی همچون «رعایت قوانین مربوط به حمایت از داده‌های شخصی»، «دیگر قوانین لازم» و «تضمینات مندرج در قوانین داخلی» (بند اول ماده ۳۷) یا «شرایط مندرج در قوانین داخلی و دیگر اسناد بین‌المللی» (بند سوم ماده ۳۷)، به قدر کافی بر این مهم تأکید نکرده‌اند. خوشبختانه، شورای اروپا در گزارش تشریحی خود در خصوص ماده ۳۷ توضیحاتی را ارائه کرده است که نگرانی‌های موجود را تا حدی خنثی می‌کند. در این گزارش بیان شده است که دولت‌های عضو شورای اروپا طبق ماده ۶ کنوانسیون شورای اروپا در خصوص حمایت از داده‌های شخصی افراد در زمان پردازش خودکار^۱ مورخ ۲۸ ژانویه ۱۹۸۱ می‌بایست بیشترین میزان حمایت را درباره داده‌های حساس مربوط به گرایش جنسی افراد و مسائل پزشکی

1. The Council of Europe Convention for the Protection of Individuals with regard to automatic processing of Personal Data, dated 28/01/1981.

و محکومیت‌های کیفری، پیش‌بینی کنند (Explanatory Report, 2007: 36).

از سوی دیگر، بر اساس گزارش مذکور، دول عضو موظف‌اند مندرجات ماده پنجم این کنوانسیون را به صورت دقیق رعایت کنند. در این ماده بیان شده است که «داده‌های شخصی که به صورت خودکار پردازش شده‌اند، باید به صورت قانونی و صادقانه جمع‌آوری (الف) و برای اهداف مشخص و مشروعی ثبت شوند و فقط در راستای تحقق این اهداف مورد استفاده قرار گیرند (ب) و نهایتاً این داده‌ها در رابطه با اهداف مشخص شده مناسب، معتبر باشد و افراطی در جمع‌آوری آن‌ها وجود نداشته باشد (ج)».

ح- تبیین سازوکاری مشخص برای مصاحبه با کودکان قربانی

کودکان به دلیل وضعیت جسمی و روحی‌شان به ویژه در زمانی که مورد استثمار یا سوء استفاده جنسی قرار گرفته‌اند، نیاز به تدابیر و حمایت‌های ویژه دارند. آسیب‌های جسمی و روحی تحمیل شده بر این کودکان ایجاب می‌کند تا این افراد در زمان انجام تحقیقات یا رسیدگی قضایی از مراقبت‌های مؤثری برخوردار باشند و به نحوی عمل شود تا از رنج‌های آن‌ها کاسته شود. مصاحبه با کودکان قربانی در جهت احراز اتهام علیه فرد یا افراد مضمون و جمع‌آوری اطلاعات مقتضی، موضوع بسیار مهمی تلقی می‌گردد؛ اما این عمل موجب می‌شود تا کودکان قربانی مجبور شوند برای اولین یا چندمین بار، به صورت دقیق خاطرات تلخ خود را بیان کنند و بدون تردید چنین رویکردی منجر به تشدید صدمات روحی وارد شده به آن‌ها می‌شود. به همین دلیل، تدوین کنندگان کنوانسیون شورای اروپا سعی کرده‌اند تا سازوکار مشخصی را برای انجام مصاحبه با کودکان قربانی پیش‌بینی کنند تا از منافع و سلامت جسمی و روحی آنان صیانت شود. شایسته یادآوری است که در پروتکل اختیاری به کنوانسیون حقوق کودک مقوله مصاحبه با کودکان قربانی و لزوم اتخاذ تدابیر ویژه به صورت بسیار کلی مطرح شده است و از جهت مقایسه، کنوانسیون شورای اروپا حاوی قواعد بسیار پیشرفته‌ای است.

بر اساس بند اول ماده ۳۵ این سند، «هریک از دول عضو موظف‌اند اقدامات قانونی یا سایر اقدامات لازم را در جهت تضمین مسائل زیر اتخاذ کنند:

الف- مصاحبه با کودک، پس از گزارش به مراجع صالح، باید بدون تأخیر غیرضروری صورت گیرد؛

ب- مصاحبه با کودک، در صورت لزوم، باید در مکانی صورت گیرد که برای انجام این کار طراحی شده است؛

ج- مصاحبه توسط افراد حرفه‌ای انجام شود که برای این امر تعلیم یافته‌اند؛

د- مصاحبه با کودکان قربانی، در صورت امکان، در هر مرحله توسط همان افراد صورت گیرد؛

ه- تعداد مصاحبه با کودکان قربانی باید محدود باشد و فقط در صورتی انجام شود که واقعاً برای رسیدگی کیفری ضروری است؛

و- در حین مصاحبه، نماینده قانونی کودک یا در صورت لزوم فرد بالغی که منتخب وی است، به جز در مواقعی که بر اساس تصمیمی مستدل خلاف آن تصمیم گرفته شده است، کودک را همراهی نماید.

شکی نیست که تمام تمهیدات فوق‌الذکر در جهت حمایت از کودکان قربانی تدوین شده است. برای نمونه، تأکید بر محدود کردن تعداد مصاحبه با کودکان قربانی و انجام این مصاحبه در زمانی که واقعاً برای رسیدگی کیفری ضروری است (شق «ه» بند اول)، بیانگر توجه تدوین‌کنندگان این کنوانسیون به مقوله حمایت از کودکان قربانی است. شایان ذکر است که تدوین‌کنندگان کنوانسیون شورای اروپا در جهت تکمیل تدابیر حمایتی از کودکان قربانی و ایجاد ساختاری منسجم در خصوص مصاحبه با کودکان قربانی در بند دوم ماده ۳۵ از دول عضو درخواست کرده‌اند تا «اقدامات قانونی یا سایر اقدامات لازم را اتخاذ کنند تا از کلیه مصاحبه‌ها با کودکان قربانی یا در صورت لزوم با کودکان شاهد، نواربرداری شود و بر اساس قوانین داخلی این نوارها به‌عنوان مدرک در مراجع کیفری مبدل گردد».

ط- عدم اجرای قاعده مرور زمان به صورت عام

در این کنوانسیون شورای اروپا، تدوین‌کنندگان سعی نموده‌اند تا در خصوص جرائم استعمار جنسی و سوء استفاده جنسی از کودکان، مندرج در مواد ۱۸، شق‌های «الف» و «ب» بند اول ماده ۱۹ و شق‌های «الف» و «ب» بند دوم ماده ۲۱، قاعده مرور زمان را به صورت عام اعمال نکنند. به عبارت دیگر، در یک عمل نوآورانه جدید، محدودیت‌هایی در خصوص اعمال قاعده مرور زمان و جاری شدن آن پیش‌بینی شده است.

بر اساس ماده ۳۳ این سند، «هریک از دول عضو باید اقدامات قانونی یا سایر اقدامات لازم را اتخاذ کنند تا افرادی (کودک‌انی) که به سن قانونی رسیده‌اند بتوانند در یک مدت زمان لازم پس از آن به مراجع قضایی رجوع کنند و اقامه دعوا نمایند. این مدت زمان باید متناسب با وخامت جرم مربوطه تعیین شود».

پیش‌بینی این قاعده در کنوانسیون که به حمایت از کودکان در مقابل استثمار و سوء استفاده جنسی اختصاص داده شده است، بسیار حائز اهمیت است. بسیاری از کودکانی که مورد سوء استفاده جنسی قرار می‌گیرند، در دوران کودکی خود، به دلایل متعددی همچون ترس از بدنامی، وحشت از اقدامات تلافی‌جویانه، علاقه به والدین خود یا حتی ناآگاهی در خصوص ماهیت غیرطبیعی سوء استفاده جنسی از کودکان، از ابراز و بیان آن خودداری می‌کنند و در خیلی مواقع این قضیه سال‌ها بعد و در سنین بالاتری صورت عملی پیدا می‌کند. اعمال قاعده مرور زمان در خصوص جرائم جنسی از نظر اخلاقی و انسانی پذیرفتنی نیست. به بیان دیگر، اعمال آن به معنی اغماض جامعه و مراجع قضایی تلقی می‌شود و کودک قربانی را بار دیگر مورد صدمات روحی قرار می‌دهد. به علاوه، اجرا نشدن قاعده مرور زمان به صورت عام و در شکل سنتی آن در خصوص جرائم جنسی مندرج در کنوانسیون بسیار مهم است؛ اما به هر حال، ایراداتی را می‌توان به نگارش متن ماده ۳۳ وارد کرد. استفاده از عبارت‌های کلی و مبهم از جمله «مدت زمان لازم» یا «متناسب با وخامت جرم» به نحوی ابتکار تدوین‌کنندگان در خصوص جاری نشدن قاعده مرور زمان به صورت عام را کم‌اهمیت جلوه می‌دهد. بر اساس این ماده، دست دولت‌های عضو برای تعیین این مدت مزبور کاملاً باز است. به عبارت دیگر دولت‌های عضو می‌توانند مدت زمان بسیار کوتاه یا ناچیزی را پیش‌بینی کنند و بدین ترتیب، آزادی عملکرد کودکان قربانی استثمار جنسی یا سوء استفاده جنسی پس از سن قانونی را محدود کنند. از سوی دیگر، نگرش دولت‌های عضو درباره سنگینی یا وخامت یک جرم مشخص ممکن است متفاوت باشد و این مسئله منجر به ایجاد نظام‌های متفاوت و غیرمنسجم شود. این در حالی است که یکی از اهداف بنیادین و اساسی تدوین و تصویب کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق بشری، ایجاد قواعد منسجم و یکپارچه درباره یک موضوع مشخص است؛ اما استفاده از عبارت‌های کلی یا فقدان محدودیت حیطه تصمیم‌گیری دول عضو این کنوانسیون‌ها - همان طور که در این کنوانسیون وجود دارد - به همین هدف بنیادین صدمه وارد می‌کند و نهایتاً، حمایت‌های مندرج در این اسناد را تضعیف می‌کند.

۳. کاستی‌های کنوانسیون شورای اروپا در خصوص حمایت از کودکان در قبال استثمار و سوء استفاده جنسی

کنوانسیون لانزاروته تجلی اراده و اقدام کشورهای عضو شورای اروپا برای ایجاد هنجارهای مشترک و الزام‌آور در خصوص مقابله با استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان است و همان طور که پیشتر بدان اشاره شد، این سند با نوآوری و نگرش نوینی در راستای امحای این پدیده‌ها و رفع خلاهای موجود در اسناد بین‌المللی تدوین شده است. به‌رغم ارزش تقنینی این کنوانسیون و اعتبار شورای اروپا در مقام یک سازمان بین‌المللی منطقه‌ای فعال و موفق در حوزه حمایت و ارتقای حقوق بشر، این کنوانسیون همچون کنوانسیون‌های بین‌المللی دیگر، کاستی‌ها یا ضعف‌های نیز دارد. در این پژوهش، عمدتاً سعی شده است تا جوانب مثبت و قواعد ابداعی کنوانسیون لانزاروته تشریح و مطرح شوند و بیان کاستی‌های این سند می‌تواند موضوع مقاله دیگری باشد. اما برای آشنایی با این کاستی‌ها و لزوم نگرش انتقادی در برابر اسناد حقوق بشری، به ترتیب دو موضوع بررسی شده‌اند که عبارت‌اند از: فقدان رسیدگی صریح به پدیده گردشگری جنسی و لزوم انطباق اقدامات دول عضو با قوانین داخلی‌شان.

۱-۳. عدم پرداختن صریح به پدیده گردشگری جنسی

امروزه یکی از رایج‌ترین اشکال استثمار جنسی از کودکان، گردشگری جنسی^۱ است. تا به حال در هیچ سند بین‌المللی، تعریفی واحد و مشخصی از گردشگری جنسی ارائه نشده است و نگارندگان کنوانسیون لانزاروته موقعیت بسیار مناسبی برای تعریف آن، احراز مصادیق این پدیده، تبیین روش‌های پیشگیری، مقابله و مجازات‌های لازم را از دست داده‌اند.

گردشگران جنسی افرادی هستند که عموماً از کشورهای توسعه‌یافته به بهانه گردشگری و سیاحت به کشورهای در حال توسعه سفر می‌کنند و در طول اقامت خود در این کشورها در ازای پول، غذا، لباس، وعده مهاجرت یا سایر مسائل، از کودکان دختر یا پسر سوء استفاده جنسی کرده و سپس به راحتی به کشورهای خود باز می‌گردند.

دلایل و عوامل متمایزی موجب شکل‌گیری این پدیده شده‌اند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: فقر، دسترسی آسان به کودکان، فقدان قوانین در کشورهای جهان سوم، چشم‌پوشی یا نبود نظارت کافی از طرف مقامات محلی و از همه مهم‌تر احتمال بسیار ضعیف دستگیری، تعقیب و

1. Tourisme Sexuel/ Sex Tourism.

اعمال مجازات.

بدون تردید، فراملی بدون این پدیده و فقدان همکاری مناسب بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، مقابله با این عارضه را بسیار دشوار کرده است. از طرف دیگر، فقدان هنجارهای بین‌المللی در گسترش و تداوم گردشگری جنسی بی‌تأثیر نیست؛ در حالی که در کنوانسیون حقوق کودک به هیچ وجه مقوله گردشگری جنسی حتی یک‌بار هم مطرح و بیان نشده است، در پروتکل اختیاری به کنوانسیون حقوق کودک، این موضوع فقط در مقدمه مطرح شده است و دولت‌های عضو «عمیقاً نگرانی خود را در خصوص گسترش و تداوم شیوه‌های گردشگری جنسی ابراز نموده‌اند» و اذعان کرده‌اند که این پدیده «مستقیماً باعث افزایش خرید و فروش کودکان و خودفروشی کودکان می‌شود». از نگارش مقدمه پروتکل الحاقی می‌شود استنباط نمود که تدوین‌کنندگان این سند تلاش نکرده‌اند تا به صورت جداگانه‌ای به پدیده گردشگری جنسی توجه کنند و فقط آن را به عنوان یکی از عناصر مرتبط با دیگر اشکال استثمار جنسی از کودکان شناسایی کرده‌اند.

طبیعتاً گردشگری جنسی با دیگر اشکال استثمار جنسی از کودکان پیوسته است و از نظر شکلی و ماهوی تشابه بسیار زیادی بین این اعمال وجود دارد؛ اما از حیث مسائل مربوط به پیشگیری و روش‌های همکاری در سطوح ملی و بین‌المللی تفاوت‌هایی وجود دارد. مثلاً در رابطه با اقدامات پیشگیرانه، مشارکت بخش خصوصی و به‌ویژه نهادهای فعال در مسائل گردشگری و تورهای مسافرتی به طرف کشورهای جهان سوم بسیار حائز اهمیت است؛ در صورتی که در رابطه با پورنوگرافی کودکان نقش آن‌ها ناچیز است. در واقع، گردشگری جنسی دارای ویژگی‌ها و عناصر خاص خودش است و مبارزه مؤثر با آن ایجاب می‌کند تا به صورت تخصصی و جداگانه به این پدیده توجه شود.

نگارندگان کنوانسیون لانزاروته به صورت صریح جوانب و ابعاد مختلف این عارضه را بررسی نکرده‌اند و فقط به صورت بسیار جزئی یا غیرمستقیم به این مقوله توجه کرده‌اند. مثلاً در بند دوم ماده ۹ این کنوانسیون «بر لزوم تشویق و مشارکت بخش خصوصی از جمله عوامل صنعت گردشگری در ایجاد و تحقق سیاست‌های پیشگیرانه در رابطه با استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی از کودکان، تأکید شده است».

چگونه کودکی که در یکی از کشورهای جهان سوم یا حتی در یکی از دول عضو شورای

اروپا در دست گروه‌های سازمان‌یافته و مافیایی است و تحت استثمار جنسی قرار می‌گیرد، می‌تواند علیه مجرم یا مجرمین اقامه دعوا کند؟ آیا این کودک قربانی از توانایی روحی، جسمی یا مالی کافی برای اتخاذ اقدامات قضایی برخوردار است؟ چگونه کودکان قربانی می‌توانند از هویت گردشگران جنسی مطلع باشند؟ کنوانسیون لانزاروته، همچون دیگر اسناد بین‌المللی، برای این سؤالات پاسخی پیش‌بینی نکرده است و در عمل، به‌جز در مواقعی که گردشگران جنسی در حین ارتکاب جرم سوء استفاده یا استثمار جنسی دستگیر می‌شوند و هویت‌شان کشف می‌شود، از مصونیت کامل برخوردارند.

۳-۲. لزوم انطباق اقدامات دول عضو با قوانین داخلی

یکی از ایرادهای اساسی که ممکن است به تدوین‌کنندگان کنوانسیون لانزاروته وارد باشد، تأکید بر لزوم انطباق اقدامات دول عضو کنوانسیون با قوانین داخلی‌شان است. در بیش از یازده ماده، تدوین‌کنندگان با استفاده از عبارتهای متمایزی همچون: «مطابق با قوانین داخلی» (بند سوم ماده ۵)، «بر اساس شرایط پیش‌بینی شده در قوانین داخلی» (بند دوم ماده ۱۴)، «مطابق با قوانین داخلی مربوطه» (شق «الف» بند اول ماده ۱۸)، «مطابق با اصول بنیادین حقوق داخلی» (بند پنجم ماده ۳۰)، «مطابق با قانون آیین دادرسی داخلی» (شق «ج» بند اول ماده ۳۱) و ... این امکان را برای دولت‌های عضو ایجاد کرده‌اند تا فقط در صورت انطباق با قوانین داخلی خود، اقدامات قانونی یا سایر اقدامات لازم را در جهت نیل به اهداف مندرج در کنوانسیون اتخاذ کنند. به عبارت دیگر، در رابطه با موضوعات مندرج در این مواد، دول عضو قادر خواهند بود در صورت فقدان انطباق با قوانین داخلی خود، اقدامات لازم را اتخاذ نکنند و خود این عمل باعث تزلزل و گسست نظام حقوقی یکپارچه و منسجمی می‌شود که هر کنوانسیون بین‌المللی، از جمله خود کنوانسیون لانزاروته، سعی می‌کنند آن را نهادینه کنند.

به واقع، یکی از مهم‌ترین اهداف کنوانسیون‌های بین‌المللی، ایجاد قواعد حقوقی مشترک است تا کشورها بتوانند پیرامون موضوع مشخصی به‌صورت یکسان، برابر و یکپارچه عمل کنند و از پراکندگی قواعد حقوقی و عدم انسجام جلوگیری کنند. این مهم در کنوانسیون‌های حقوق بشری ملموس‌تر است؛ چراکه در این اسناد، تضمین حقوق افراد و حمایت از آن‌ها به‌عنوان اعضای خانواده بشری مطرح است و چنین اهدافی ایجاب می‌کند تا این حقوق و حمایت، بدون

هیچ گونه تبعیضی و به صورت مساوی برای همه افراد، اعمال شوند.

با این وجود، تدوین کنندگان کنوانسیون شورای اروپا به نحوی عمل کرده‌اند که زمینه لازم برای نیل به اهداف مندرج در این سند از جمله پیشگیری و مبارزه با استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی از کودکان (شق «الف» بند اول ماده نخست) و حمایت از کودکان قربانی (شق «ب» بند اول ماده نخست) ایجاد نشود. برای اثبات این قضیه می‌شود به شق الف بند اول ماده ۱۸ در خصوص جرم‌انگاری سوء استفاده جنسی از کودکان استناد کنیم. طبق بند اول، هریک از دول عضو «باید اقدامات قانونی یا سایر اقدامات لازم را در جهت تسری حقوق کیفری خود بر اعمال زیر اتخاذ کنند ... از جمله، الف- ایجاد روابط جنسی با کودکی که بر اساس قوانین داخلی مربوطه هنوز به سن قانونی برای برقراری روابط جنسی نرسیده است».

بر اساس شق «الف» دول عضو باید به قوانین داخلی خود رجوع کنند و مطابق با آن قوانین، سن قانونی ایجاد روابط جنسی توسط کودکان را تعیین کنند. طبیعتاً سن قانونی برای ایجاد روابط جنسی توسط کودکان از کشوری به کشور دیگری تفاوت دارد و طبق گزارش تشریحی شورای اروپا در خصوص کنوانسیون لانزاروته، این سن در بین دولت‌های عضو شورای اروپا از ۱۷ تا ۱۳ سال متغیر است.

بدین ترتیب برقراری روابط جنسی بین یک فرد بالغ و کودک ۱۳ ساله‌ای در یک کشور، آزاد و مشروع تلقی می‌شود؛ در صورتی که در کشور دیگری، ممکن است این عمل جرم باشد و جزء مصادیق سوء استفاده جنسی محسوب شود. بدون شک، تبیین نکردن سن بلوغ جنسی در این کنوانسیون و آزاد گذاشتن دولت‌ها برای تعیین آن باعث ایجاد نظام‌های حمایتی متفاوت و متناقض خواهد شد. این مسئله، یکی از ضعف‌های اساسی این سند است.

از سوی دیگر، این عمل به نحوی با تعریف کودک مندرج در شق «الف» ماده ۳ کنوانسیون مغایر است. در این شق، ذکر شده است که منظور از کودک فردی است که در این سند ۱۸ سال سن دارد؛ پس تدوین کنندگان سعی می‌کنند تا از تمام افراد زیر ۱۸ سال در قیل استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی حمایت کنند و اعضای این گروه سنی را به عنوان کودک و افراد آسیب‌پذیر تلقی نمایند. حال آنکه دولت‌های عضوی می‌توانند بر اساس قوانین داخلی خود، کودک ۱۳ ساله را از نظر جسمی و روحی برای برقراری روابط جنسی بالغ محسوب کنند. آیا این موضوع بدین معناست که این فرد دیگر نباید کودک محسوب شود و مشمول قواعد این کنوانسیون قرار

نگیرد؟ لازمهٔ حمایت از کودکان و مقابله با استثمار جنسی و سوء استفاده جنسی از آن‌ها وجود تعاریفی واحد و یکپارچگی قواعد و هنجارهای حمایتی است، حتی اگر از نظر فرهنگی، اجتماعی یا مذهبی تفاوت‌های زیادی بین جوامع کشورهای اروپایی وجود داشته باشد.

نتیجه‌گیری

استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان مسئله پیچیده‌ای است که دارای اشکال متعددی می‌باشد و نمی‌توان صرفاً به واسطه تصویب کنوانسیون‌های بین‌المللی و اقدامات تقنینی داخلی از آن‌ها جلوگیری کرد. ریشه‌کن کردن این پدیده منفور، مسئله‌ای است دست‌نیافتنی و آمارهای سازمان‌ها و نهادهای دولتی فعال در حوزه حقوق کودک، هرچند که چندان دقیق و موثق نیستند، افزایش چشمگیر اشکال مختلف استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان را نشان می‌دهند.

بی‌تردید، تدوین کنوانسیون لائزاروته و سایر اسناد بین‌المللی اعم از الزام‌آور و غیرالزام‌آور را می‌شود گامی مؤثر و کارآمد پیرامون مقابله با این اعمال و حمایت از کودکان قربانی تلقی کرد. شورای اروپا، با تصویب این سند جامع و تخصصی موفق شده است بستر مناسبی را جهت نیل به اهداف مندرج در بند اول ماده اول این سند از جمله پیشگیری و مبارزه با استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان، حمایت از کودکان قربانی و ارتقای همکاری‌های ملی و بین‌المللی ایجاد کند و قواعد نوآورانه‌ای را در راستای شفاف‌سازی و رفع ابهام از سایر اسناد بین‌المللی مربوطه و همچنین تکمیل آن‌ها تبیین و تعیین کند؛ بنابراین به نظر می‌رسد در مقطع کنونی، حداقل در کشورهای عضو شورای اروپا، ایجاد نرُم‌های جدید حقوقی چندان ضرورتی ندارد چراکه اسناد اروپایی همچون کنوانسیون لائزاروته در کنار سایر اسناد جهانی موفق شده‌اند چارچوب حقوقی لازم را برای حمایت از کودکان در برابر استثمار و سوء استفاده جنسی ایجاد کنند. به همین دلیل، به نظر می‌رسد کشورهایایی که با اشکال مختلف این پدیده روبه‌رو هستند می‌بایست به موازات اعمال دقیق هنجارهای حقوقی فراملی و قوانین ملی به سایر راهکارهای موجود، به‌خصوص راهکارهای غیر حقوقی و قضایی، نیز توجه کنند. برای مثال، مقتضی است تمام کشورها و نهاد-های ذی‌مدخل، پس از شناسایی و احراز دلایل شکل‌گیری این قبیل رفتارها، به‌طور جدی و مستمر بر مقوله پیشگیری بیشتر تمرکز کنند و از همه راهکارها و سازوکارهای لازم جهت کاهش و مهار اشکال مختلف استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان استفاده کنند.

دولت‌ها می‌توانند با اتخاذ رویکردهای جدید از جمله رویکردهای آموزشی و اجتماعی به موازات روش‌های حقوقی از جمله جرم‌انگاری و اعمال مجازات سنگین برای مجرمین جنسی، از توسعه و گسترش این پدیده‌ها جلوگیری کنند و شورای اروپا با تصویب کنوانسیون لانزاروته و با اتخاذ رویکردی واقع‌گرایانه و کودک‌محور سعی کرده است تا بر اهمیت اتخاذ این رویکرد-های جدید تأکید کند. در این خصوص می‌توان صراحتاً به مواد ۸ و ۷ و ۶ اشاره کرد که پیش‌تر به آن‌ها اشاره شد. شایان ذکر است که سایر کشورها، از جمله کشور ایران که با اشکال گوناگون استثمار و سوء استفاده جنسی از کودکان نیز روبه‌رو هستند، می‌توانند از قواعد ابداعی کنوانسیون لانزاروته الهام گرفته و استفاده کنند. با عنایت به اینکه در حال حاضر، لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان در مرحله نهایی شدن و تکمیل است تا در صحن مجلس شورای اسلامی مطرح شود، مقامات و نهادهای ذی‌صلاح دولتی می‌بایست از این فرصت بهره‌گرفته و حمایتی که شایسته فرزندان ایران است را مبذول کنند.

منابع

الف - فارسی

کتاب‌ها

- انصاری، باقر، (۱۳۹۵)، *اسناد بین‌المللی حقوق بشر*، چاپ اول، تهران: خرسندی.
- ایروانیان، امیر و دیگران، (۱۳۹۵)، *کودک آزاری: از علت شناسی تا پاسخ‌دهی*، چاپ سوم، تهران: خرسندی.
- زمانی، سید قاسم؛ ساعد و کیل، امیر؛ عسکری، پوریا، (۱۳۸۶)، *نهادها و سازوکارهای منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر*، چاپ اول، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- قاری سیدفاطمی، سیدمحمد، (۱۳۸۸)، *حقوق بشر در جهان معاصر*، دفتر دوم، چاپ دوم، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- (۱۳۹۴)، *گزیده اسناد بین‌المللی حقوق کودک*، چاپ اول، معاونت حقوقی قوه قضایه، تهران: خرسندی.
- مصفا، نسرین، (۱۳۸۳)، *کنوانسیون حقوق کودک و بهره‌برداری از آن در حقوق ایران*، چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران.

مقاله

- باباخانی، مرضیه و قاسمی، احمد، (۱۳۹۵)، «بررسی انواع هرزه‌نگاری در قوانین حقوقی ایران»، *فصلنامه پژوهش‌نامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی*، زمستان، سال اول، شماره ۲.
- مجموعه مقالات اولین همایش بررسی مسائل حقوق بین‌الملل بشر، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، اردیبهشت ۱۳۸۱.

ب - انگلیسی و فرانسه

Books

- Daly, Aoife & Ruxton, Sandy & Schuurman, Mieke, (2016), *Challenges to Children's Rights Today: What Do Children Think?*, Strasbourg, Council of Europe Editions.
- Guide de terminologie pour la protection des enfants contre l'exploitation et l'abus sexuels, (2017), *1ère publication, Groupe de travail interinstitutionnel sur l'exploitation sexuel des enfants*, Luxembourg, ECPAT Int.
- *La coopération contre la criminalité: Les conventions du Conseil de l'Europe*, (2006), Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe.

- L'exploitation sexuelle, la pornographie, la prostitution ainsi que le trafic d'enfants et de jeunes adultes, (1993), Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe.
- La protection des enfants contre la violence sexuelle: une approche globale, (2011), Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe.
- Manuel de droit européen en matière de droits de l'enfant, (2015), *1ère publication*, Publication de l'agence des droits fondamentaux de l'Union européenne, Belgique.
- May-Chahal, Corinne, Herczog, Maria, (2003), *L'abus sexuel des enfants en Europe*, Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe.
- Sudre, Frederic, (1998), *L'interprétation de la convention européenne des droits de l'homme*, 1ère édition, Paris, Bruylant.
- Wachsmann, Patrick, (2008), *Les Droits de l'Homme*, 5ème édition, Paris, Dalloz.

Articles

- Dashab, Mehryar, (2001), "The Reaction of International Law Towards the Commercial Sexual Exploitation of Children".

Documents and Reports

- "Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation & Sexual Abuse" (2007), available at "<https://rm.coe.int/168046e1e1> (last accessed: 2 Dec.2017).
- "Directive 2011/92/UE du parlement européen relative a la lutte contre les abus sexuels et l'exploitation sexuelle des enfants ainsi que la pédopornographie", (2011), Journal Officiel de l'Union Européenne, 17.12.2011, p. L 335/1.
- Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation & Sexual Abuse" (2007), Council of Europe, available at: rm.coe.int/16800d3832 (last accessed 10 Dec.2017).
- Report on the Protection of Children's Rights", (2014), Venice Commission, Council of Europe available: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)005-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)005-e) (last accessed 21st January 2018).
- The Right of the Child to Freedom from all Forms of Violence", (2011), Committee on the Rights of the Child, General Comment No.13, available at: http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf (last accessed 20 January 2018).

